

1.01
Prejeto 21. 8. 2014

UDK: 355.21: 314.151.3-054.72(436-89=163.6)"1914"

Aleksej Kalc*

Vprašanje nezakonitega izseljevanja vojaških obveznikov v Avstriji na predvečer prve svetovne vojne

IZVLEČEK

Prispevek obravnava poostrene policijske ukrepe, ki so jih v Avstriji uvedli marca 1914 v boju zoper ilegalno izseljevanje vojaških obveznikov. Do ukrepov je prišlo v okviru dolgotrajnih neuspешnih prizadevanj za zakonsko ureditev izseljenskega vprašanja in njegovih različnih vidikov, med katerimi je vojaške kroge begala vse številčnejša odsotnost nabornikov. Vzpostavljen je bil poostren nadzorni sistem na mejah in vzdolž izseljenskih poti znotraj državnega ozemlja, ki je imel nalogo preverjati vojaški položaj izseljencev ter prestrezati tiste brez ustreznih dovolilnic za izhod iz države. Nadzorna služba je vključevala poleg policijskih organov tudi organe carinskih uprav in železničarsko osebje. Ukrepi niso uvajali novih omejitev izseljevanju vojaških obveznikov, ampak so bolj dosledno udejanjali obstoječe. Kljub temu so naleteli na nasprotovanja znotraj vlade in povzročili politične proteste, ker so postavljali pod vprašaj ustavno načelo o svobodi izseljevanja in kazali na brezbržnost države v odnosu do gospodarskih potreb prebivalstva. Prispevek temelji na dokumentarnem dosjeju o vpeljavi in učinkih poostrenega nadzornega sistema nad izseljevanjem v arhivskem fondu tržaškega namestništva.

Ključne besede: vojaška Austro-Ogrskam, obveznost, vojaški ubežniki, izseljevanje, policija

ABSTRACT

THE QUESTION OF ILLEGAL EMIGRATION OF MILITARY CONSCRIPTS IN AUSTRIA ON THE EVE OF WORLD WAR I

The following contribution focuses on the stringent police measures implemented in Austria in March 1914 against the illegal emigration of military conscripts. The measures took place in the context of the unsuccessful long-term efforts to regulate the issue of emigration and its many aspects, of which the military circles were most concerned by the increasingly frequent absence of military conscripts. A stricter system of control at the borders and next to the emigration routes within the state territory was introduced with the aim of checking the military situation of the emigrants and intercepting those who did not have suitable permits to leave the state. Besides the police force the

* Dr., izr. prof., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; AKalc@zrc-sazu.si

surveillance service also included the customs administration and railroad personnel. The measures did not introduce any new restrictions with regard to the emigration of military conscripts, but they did implement the existing ones more strictly. Nevertheless they resulted in the opposition within the government and caused political protests, as they questioned the constitutional principle of the freedom of emigration and indicated that the state was careless in its attitude towards the economic needs of the population. The article is based on the documentary dossier about the introduction and effects of the stricter system of controlling the emigration from the archive collection of the Government in Trieste.

Keywords: Austro-Hungary, military conscription, deserters, emigration, police

Izseljensko vprašanje in nacionalni interesi

V letih pred prvo svetovno vojno se je Avstro-Ogrska soočala z najbolj množičnim odlivom prebivalstva v tujino v svoji zgodovini. Od začetka stoletja si je monarhija z Italijo in Rusijo delila prvenstvo v prekomorskem izseljevanju iz Evrope in zabeležila odhod večine od 4,3 milijona državljanov, kolikor se jih je od sedemdesetih let 19. stoletja podalo na izseljensko pot. Proces, ki se je kljub močnim letnim nihanjem v povprečju stopnjeval, je dosegel rekordne viške leta 1907 s 386.000 in leta 1913 s 310.000 odhodi. Dobra polovica izseljencev je izvirala iz avstrijske polovice, več kot 80 odstotkov jih je bilo namenjenih v ZDA, preostali pa največ v Argentino in Brazilijo ter v Kanado.¹ Z naraščanjem toka je bilo izseljensko vprašanje vse pogostejše tudi na dnevnem redu politike, v raznih vejah državnega aparata in v javnosti. Sodilo je v srž državnih oziroma narodnih interesov, in to ne samo na gospodarskem in socialnem področju, ampak tudi z etičnega, političnega in vojaškega oziroma varnostnega vidika. Razsežnost problematike se je ne nazadnje stopnjevala zaradi zamujanja pri urejanju izseljenskega vprašanja, ki se je ob nesoglasjih in navzkrižnih interesih vlekla desetletja brez konkretnih rezultatov. To sicer ne velja toliko za ogrsko polovico, ki je leta 1903 vendarle sprejela izseljenski zakon v zaščito svojih izseljencev in narodnih interesov, 1909 pa zakon, ki je vladi omogočal omejevanje izseljevanja. Izrazito pa se je kazalo v Cislajtaciji, kjer zakonskim osnutkom ni uspelo priti niti do parlamentarne razprave. Tako je Avstrija ostala skupaj z Rusijo do konca svojih dni edina evropska država brez izseljenskega zakona, ki bi na enem mestu urejal pravice in dolžnosti izseljencev in gospodarskih oseb, ki so se ukvarjali s t. i. izseljenskimi posli, državo pa pravno in organizacijsko usposobil za nadzorovanje dogajanja in uravnavanje procesov v prid sebi in svojim državljanom.² Nadzorovanje je postajalo z leti posebno

¹ Hans Chmelar: Höhepunkte der österreichischen Auswanderung. Die Auswanderung aus den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1905–1914. Wien 1974 (dalje Chmelar, Höhepunkte der österreichischen Auswanderung), str. 20–50.

² Aleksej Kalc: Razvojni obrisi izseljenske zakonodaje v 19. stoletju in do 1. svetovne vojne. V: Dve domovini / Two Homelands, Ljubljana, 1997, št. 8 (dalje Kalc, Razvojni obrisi), str. 17–18.

žgoča tema, tudi ker je bilo med izseljenci veliko vojaških obveznikov. Prav vojaška obveznost je predstavljala edino neposredno zakonsko omejitev svobodi izseljevanja in zaradi nje so mnogi odhajali ilegalno. To in pa odsotnost velikega števila moških v vojaški starosti, ki so se zadrževali v tujini, je burilo duhove vseh, ki jih je skrbela vojaška sposobnost monarhije, in posebno vojaške kroge. Ti so bili najizrazitejši zagovorniki omejitve izseljevanja in posega, s katerim je na začetku leta 1914 Avstrija vzpostavila poostren sistem nadzora nad izseljevanjem v tujino za preprečevanje uhanja avstrijskih, ogrskih in bosansko-hercegovskih vojaških obveznikov.

Ilegalno izseljevanje: stara zgodba

Ilegalno zapuščanje državnega teritorija je spremljalo množično izseljevanje že od samih začetkov. Povezano ni bilo le z odhajanjem vojaških obveznikov in izogibanjem vojaški suknji, kar se nanaša na moške med 17. in 36. letom starosti, ampak tudi z drugimi oblikami omejevanja izseljenske svobode in z naravo ter organizacijo prekomorskega izseljevanja iz Avstro-Ogrske. Mnoge občine, na primer, niso izdajale dovoljenj za potne liste osebam, če so domnevale, da se v tujini ne bodo obnesle in bosta njihova repatriacija ali vzdrževanje njihovih sorodnikov v domovini bremenila javne blagajne.³ Dolgo in slabo varovano državno mejo je bilo sicer mogoče razmeroma zlahka prestopiti tudi brez ustreznih dovoljenj in se napotiti proti raznim severnoevropskim pristaniščem, kjer ni bilo treba več dokazovati legalnosti izseljenskega koraka. Ponekod so bile same mejne kontrole zelo prepustne. Tako se je na poti, ki je vodila čez Liechtenstein in Švico, ilegalno izseljevanje odvijalo pred očmi avstrijskih organov. Ti niso mogli preverjati legitimacij vseh potnikov preprosto zaradi tega, ker so imeli vlaki po mednarodnih dogovorih le nekaj minut postanka.⁴ Avstrijske in ogrske oblasti so izvajale dosledno kontrolo nad prekomorskimi izseljenci samo v Trstu in na Reki, kjer so leta 1903 vzpostavili ladijske proge za izseljence. Vendar je čez nacionalni pristanišči potekal le majhen del prometa: reško progo je uporabljala četrtnina izseljencev iz ogrske polovice monarhije, tržaško pa komaj 7 odstotkov izseljencev iz Cislajtanije. Temu je botrovala krajša severnoatlantska povezava s Severno Ameriko in iz glavnih avstrijskih izseljenskih bazenov do pristanišč ter v avstrijskem primeru pomanjkanje zakonskih instrumentov za usmerjanje tokov čez domače pristanišče. Za tako naravnost izseljenskih poti pa je stal tudi mogočni Severnoatlantski ladjarski kartel, ki je prek kapilarnega agenturnega sistema zagotavljal večino izseljenskega prometa nemškimi in belgijskimi pristaniščem. Pri tem je izseljencem nudil nemoteno in že utečeno pot v Ameriko, ki je po potrebi vodila tudi mimo avstrijskih zakonskih in birokratskih ovir.⁵ V nedovoljene izseljenske posle, vključ-

³ Javier Grossutti: *Via dall'Istria. L'emigrazione istriana dalla seconda metà dell'Ottocento ai primi anni Quaranta del Novecento*. Trieste 2014 (dalje Grossutti, *Via dall'Istria*), str. 23–25.

⁴ Chmelar, *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung*, str. 88–89.

⁵ Prav tam, str. 126; Aleksej Kalc: *Prekooceansko izseljevanje skozi Trst 1903–1914*. V: *Zgodovinski časopis*, 1992, št. 4 (dalje Kalc, *Prekooceansko izseljevanje skozi Trst*), str. 493–495; Richard Riedl: *Die Organisation der Auswanderung in Österreich. Bericht über die vorläufigen Ergebnisse der im k.k.*

no s favoriziranjem odhajanja vojaških obveznikov, so bile vpletene celo nekatere organizacije podpornega značaja. Za njihovimi humanitarnimi cilji so se v resnici skrivale gospodarske koristi.⁶ Problem kršenja vojaških obveznosti pa ni izviralo samo iz ilegalnega izseljevanja, ampak tudi zato, ker se obvezniki niso vračali v domovino v predpisanih rokih.

Leta 1913 se je problem ilegalnega izseljevanja in odsotnosti vojaških obveznikov močno zaostрил, k čemur so pripomogla burna dogajanja na področju prevozov za izseljence. Povod sta jim dali t. i. kanadska afera in zavzetost, s katero se je avstrijska država v tej fazi spoprijela z izseljenskim vprašanjem in stopila v bran s tem povezanih nacionalnih interesov. Kanadska afera je izbruhnila potem, ko je kanadski prevoznik Canadian Pacific Railway Company (dalje CRP) vzpostavil potniško linijo za Kanado v Trstu in na ta način zarezal v interese Severnoatlantskega ladjarskega kartela. Dunajska vlada je CRP-ju izdala koncesijo v okviru prizadevanj za »nacionalizacijo izseljevanja«, se pravi, da bi svojim izseljencem povečala možnost potovanja čez domače pristanišče in zmanjšala odvisnost ter vpliv, ki so ga imeli na avstrijsko izseljevanje in izseljenske posle tuji ladjarski koncerni in pristanišča. Izbruhnila je gospodarska vojna, v kateri je Severnoatlantski kartel v prvi bojni črti zastopala avstrijska ladjarska družba Austro-Americana, ki je v Trstu odprla konkurenčno progo za Kanado in z zniževanjem cen prevoza ovirala nasprotnika. Še prej pa se je začela širokopotezno zrežirana propagandna kampanja, ki je kanadsko družbo obtoževala prevažanja ilegalnih izseljencev in vojaških obveznikov. Zaradi teh prekrškov so oblasti naročile zapreti dunajsko centralo in vsa predstavništva kanadske družbe v Avstriji.⁷ Nadaljnje vladne preiskave o organizaciji izseljevanja pa so pokazale, da so vse družbe in potovalne agencije, delujoče na ozemlju Cislajtanije, zaradi ekonomskih koristi sistematično kršile prepoved spodbujanja k izseljevanju in odpravljanja vojaško obveznih ter drugih ilegalnih izseljencev.⁸ Pri tem je bila zelo aktivna tudi domača Austro-Americana, ki je zaradi tega utrpela zaprtje svojih predstavništev v Krakovu, Lembergu in Czernowitzu ter aretacijo več funkcionarjev in uradnikov.⁹

Hkrati s kanadsko afero, ki je privedla do odstopa CPR od podjetja, in posledično ukinitve konkurenčne proge s strani Austro-Americane, je v vsej državi potekala tudi živahna razprava o vladnem osnutku izseljenskega zakona, ki naj bi končno pripeljal do ureditve vprašanja v vseh njegovih vidikih. Kot že ob prejšnjih poizkusih so se tudi tokrat pokazali različni interesi in delitve, ki so razdvajali samo državno upravo in odpirali vprašanja pristojnosti med ministrstvi. Trgovinsko ministrstvo je

Handelsministerium durchgeführten Untersuchung. Wien 1913 (dalje Riedl, Die Organisation der Auswanderung).

⁶ Chmelar, Höhepunkte der österreichischen Auswanderung; Riedl, Die Organisation der Auswanderung, str. 50–64 .

⁷ Osservatore Triestino, 20. 10. 1913, Per favoreggiamento di emigrazione.

⁸ Riedl, Die Organisation der Auswanderung, str. 30–50.

⁹ Osservatore Triestino, 21. 10. 1913, A proposito del procedimento contro la CPR; 4. 11. 1913, Le misure del governo per l'affare dell'emigrazione. O kanadski aferi in ladjarskem konkurenčnem sporu podrobneje Chmelar, Höhepunkte der österreichischen Auswanderung, str. 144–152.

bilo na strani trgovskih in ladjarskih interesov in je z njimi zastopalo liberalno linijo v odnosu do izseljenskega vprašanja. Ta linija je predvidevala največjo možno svobodo izseljevanja po načelu ustavnega zakona o državljanskih svoboščinah iz leta 1867. Kanadsko afero in spor znotraj Severnoatlantskega ladjarskega kartela, ki ji je sledil, je izkoristilo, da je domačo ladjarsko družbo Austro-Americano iztrgalo iz rok nemške kontrole in Trstu zagotovilo večji delež izseljenskega prometa iz srednje ter vzhodne Evrope.¹⁰ Veleposestniški in industrijski krogi, ki jim nista bila po godu množično zapuščanje agrarnih območij in izguba cenene delovne sile, pa so se zavzemali za zaježitev izseljevanja. V kampanji zoper CRP so torej še posebej poudarjali vojaške in patriotične razloge. Pri tem so se sklicevali na zgovorne številke: leta 1913 so v Galiciji med 181.000 nabornimi obvezniki zabeležili kar 81.000 odsotnih, v Bukovini pa je v letih 1911–1913 od 19.000 letnih obveznikov izostalo zaradi izseljevanja 4.800 oziroma 6.100.¹¹ Vojno ministrstvo si je zaradi tega pojava že leta prizadevalo, da bi avstrijske oblasti pridobile pravico do kontrole izseljencev v nemških pristaniščih, nemške oblasti pa so to vselej odločno zavračale.¹² Vse bolj je pritiskalo tudi na vladne kroge in politiko, da bi nekaj ukrenili na tem področju.

Potrebna sta poostreni nadzor in novi kontrolni sistem

Da bi zaježili uhajanje vojaških obveznikov in ilegalno izseljevanje nasploh, je notranje ministrstvo na začetku 1913 odredilo poostren nadzor na mejnih prehodih v državi.¹³ Vzpostavilo je tudi policijske organe na nekaterih dotlej nenadzorovanih mestih, skozi katera so vodile izseljenske poti. Tak nadzor pa ni zadostoval, zato se je notranje ministrstvo skupaj z vojnim, finančnim ministrstvom in ministrstvom za železniški promet odločilo vpeljati širši kontrolni sistem. K sodelovanju so povabili tudi deželne uprave, ki so najboljše poznale razmere na svojih ozemljih, in sporočile, kakšne so potrebe ter organizacijski vidiki novega sistema. Ta se ni omejeval samo na mejna področja, ampak je delokrog raztegnil na celotno državno ozemlje, posebno pa na območja, iz katerih je izviralo izseljevanje, in na ozemlja, preko katerih se je odvijal izseljenski promet. Slonel je na treh nadzornih organih: mejnih postajah, nadzornih postajah in premični nadzorni službi. Mejne postaje (Grenzkontrollstationen) so izvajale nadzor na mejnih prehodih, in sicer na tistih delih državne meje, preko katerih je potekala glavnina prometa. Opazovalne postaje (Beobachtungsstationen) so imele nalogo nadzorovati promet v notranjosti države in preprečevati, da bi

¹⁰ Kalc, Prekooceansko izseljevanje skozi Trst, str. 493–495.

¹¹ Archivio di Stato di Trieste (AST), I. R. Luogotenenza del Litorale in Trieste (Luogotenenza), Atti generali, š. 2792, N. VIII/72/1914: Organisation der Überwachung der Auswanderungsbewegung (dalje Organisation der Überwachung): Stenographisches Protokoll der am 18. August 1913 im Ministerium des Innern abgehaltenen Konferenz über die praktische Durchführung einer Verordnung wegen Verhütung von Wehrpflichtverletzungen durch Verlassen der Monarchie (dalje Stenographisches Protokoll), str. 11, 13.

¹² Chmelar, Höhepunkte der österreichischen Auswanderung, str. 124.

¹³ Osservatore Triestino, 21. 10. 1913, A proposito del procedimento contro la CPR.

izseljenci zapuščali državno ozemlje, kjer ni bilo mejnih kontrolnih postojank. Postavljene so bile v zbirnih mestih, kjer so se izseljenske poti združevale v magistrale, ki so nato vodile proti meji. To so bila železniška in druga prometna križišča. Premična služba (Ambulante Polizei Organe) pa je nadzorovala promet tako, da je spremljala izseljence na glavnih železniških progah in opravljala preglede med vožnjo.

Na čelu kontrolnega sistema je stala dunajska policijska direkcija, ki je kot centralna postojanka postala neposredni izvršilni organ notranjega ministrstva, pristojen za nadzorno službo. Večino postojank je tvorila že obstoječa mreža policijskih organov, katerim so pridružili še nekatere nove postojanke. V večjih središčih so bile za nadzor pristojne policijske direkcije, na mejah mejne policijske postaje in ekspoziture, v manjših centrih in podeželskih območjih pa okrajna glavarstva. Za potrebe posameznih postojank in potujoče službe je ministrstvo namestilo dodatnih 20 policajev, ki so jih načeloma dodelili določenim mestom in železniškim progam, lahko pa so jih tudi po potrebi premikali.¹⁴ Da bi bil sistem čim bolj kapilaren in učinkovit, so pri izvajanju nadzora policijskemu aparatu pridružili še osebje železniške in finančne oziroma carinske uprave.¹⁵ Pri prvem so prišli v poštev sprevodniki, postajovodje, vratarji in postreščki, predvsem pa uradniki, ki so prodajali vozne karte. Železničarsko osebje ni imelo neposrednih kontrolnih nalog, temveč je bilo v oporo sistemu s spremljanjem dogajanja, s signaliziranjem premikov večjih transportov izseljencev in z informacijami za identificiranje potencialnih kršilcev predpisov. Carinskemu osebju pa je bil zaupan nadzor na mejnih območjih in carinskih mestih stran od glavnih prometnic, kjer ni bilo policijskih organov. To mrežo je sestavljalo 268 carinskih uradov in carinskih postaj.¹⁶ Carinsko osebje je ljudi legitimiralo in jih v primerih kršitve predalo policijskim organom.¹⁷

Izseljensko vprašanje je imelo v posameznih avstrijskih deželah in kronovinah različno relevantnost. V skladu s tem in smermi izseljenskega prometa je bila sestavljena tudi mreža postojank nadzornega sistema (glej razpredelnico). Največja bazena izseljenskih gibanj sta bili Galicija, ki je prednjačila po absolutnem in relativnem številu izseljencev, in Bukovina. Tu so prihajali do največjega izraza tudi vprašanje ilegalnega izseljevanja vojaških obveznikov in nelegalno novačenje ter odpravljanje izseljencev v tujino. Izrazite izseljenske dežele so bile tudi Kranjska s številčno sicer neprimerljivo manjšimi, a glede na obseg prebivalstva zelo močnimi izseljenskimi kontingenti, in predvsem Dalmacija. Dalmacija je bila tudi tretja na lestvici dežel po kršenju predpisov o vojaški obveznosti s kar 14.000 odsotnimi obvezniki leta 1913. Na Koroškem je bilo izseljevanje posebej opazno v nekaterih dolinah, kjer je odhajanje kmečkih družin vzbujalo skrb za gospodarstvo. Manj občuten je bil problem v drugih deželah. Na Moravskem so se ljudje iz južnih območij izseljevali v Ameriko, a so se redno vračali in se predstavljali na naboru. Tudi s sezonskimi delavci iz Šlezije,

¹⁴ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 2132/14, 6. 2. 1913.

¹⁵ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913.

¹⁶ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 12943 MI, 25. 4. 1914

¹⁷ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913; 12501, 13. 11. 1913; 5458/16, 5.3.1914.

ki so odhajali v Prusijo, ni bilo nobenih težav, tako da je statistika beležila na 12.000 obveznikov le 15 kršitev vojaške obveznosti. Podobno je veljalo za sezonce iz južne Tirolske. Na Koroškem, Tirolskem, v Šleziji, Primorju, pa tudi na Kranjskem, v Spodnji Avstriji in na Solnograškem, pa so se zelo izrazito kazali problemi, povezani s prehajanjem izseljencev, tako tistih iz avstrijskih in ogrskih dežel kot tudi iz drugih držav. Na Koroškem sta bili dve pomembni izhodni postaji in železniški progi, Dunaj je bil kot železniško vozlišče sploh glavno križišče in zbirališče izseljenskih poti na tuje. Podobno so izseljenske poti vodile z vzhoda in juga proti severu in zahodu čez Ljubljano, tržaško železniško postajo in pristanišče ter čez mejne prehode v Goriški-Gradiški. Šlezija je bila izrazito prehodno ozemlje za izseljence iz Galicije in Ogrske, skozi Tirolsko pa so poleg tokov iz avstrijskih dežel vodili tudi italijanski, namenjeni v Nemčijo, in ruski v Švico in v severna pristanišča.¹⁸

Vzroki za odsotnost vojaških obveznikov so bili v osnovi socialnogospodarske narave in ponekod vezani na tradicionalne dejavnosti. Tako je na posvetovalni konferenci za dodelavo nadzornega sistema na notranjem ministrstvu dne 28. 8. 1913,¹⁹ sekretar zadrškega namestništva opozarjal na potrebo ustrezne interpretacije problema, ki ga ni bilo mogoče gledati zgolj z ozkega vidika kršenja vojaške zakonodaje. Predvsem na otokih je bila namreč odsotnost prebivalstva že tradicionalno in stoletja povezana z udejstvovanjem v pomorskih poklicih, ki so se za različno dolga obdobja zadrževali daleč od domovine. Razloge za tako številno odsotnost je bilo treba iskati v gospodarskih razmerah in v psihologiji prebivalstva, ki je bilo po naravi pustolovsko in je v Ameriki videlo drugo domovino ter jo čutilo bližje kot monarhijo. Večini statistično odsotnim vojaškim obveznikom torej ni bilo mogoče očitati namere izogiba vojaški službi. Vkrkali so se na ladje in sami niso vedeli, kdaj se bodo vrnil, niso pa odhajali za stalno. Motivacije za odhajanje tudi drugod niso bile bistveno drugačne, saj je bilo izseljevanje odgovor na težke gospodarske in socialne razmere. Res pa je bilo, da so za razliko od sezonskih, ki so se redno vračali, prekomorski izseljenci v velikem številu ostajali na tujem dlje oziroma se tam ustalili. Predstavnik Kranjske je tako povedal, da so se delavci podajali v Ameriko zaradi zaslužka, mnogi so se vračali, a jih je potreba silila nazaj čez ocean in mnogi so v Ameriki tudi ostajali. Podobno je veljalo za izseljence iz Galicije in Bukovine.²⁰ Ni pa bilo mogoče trditi, da k pojavu ni prispevalo tudi namerno izogibanje vojaški službi in tudi ne, da so izseljenci hoteli ali nehote s svojo odsotnostjo kazali brezbrizen odnos do vojaške obveznosti.

¹⁸ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, Stenographisches Protokoll, 11–23. O smereh in vozliščih izseljenskega prometa v Avstriji gl. tudi Franz Markitan: Auswanderungsverkehrswege in Österreich. Wien 1912.

¹⁹ Konferenca so se udeležili poleg predstavnikov notranjega ministrstva še predstavniki vojnega ministrstva in ministrstva za deželno brambo, finančnega ministrstva in predstavniki deželnih političnih oblastev (AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, Stenographisches Protokoll, str. 1).

²⁰ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, Stenographisches Protokoll, str. 11–23.

Pravni vidiki in postopki nadzorne službe

Poostreni nadzor izseljenskega prometa za zatiranje prekrškov zoper vojaško obveznost in ilegalno prehajanje državne meje je temeljil na vojaški zakonodaji, ki je določala obveznosti in pravice vojaških obveznikov, in na zakonodaji o potnih listih ter izkazovanju osebne identitete. Na teh pravnih podlagah so kontrolni organi lahko preverili vsako osebo, pri kateri je prišla v poštev morebitna kršitev vojaške obveznosti. Ukrep je veljal tako za avstrijske kot za ogrske državljane in pripadnike Bosne in Hercegovine. Izvzeti so bili vsi državljani, ki niso imeli obvez z vojaškim služenjem, tujci, tisti, ki so se podajali v tujino zaradi turizma ali iz službenih dolžnosti, in prebivalci mejnih območij, ki jim je bilo premikanje čez mejo redna in organom znana praksa, povezana z vsakodnevnimi gospodarskimi in socialnimi potrebami. Slednja izjema je bila povezana s skrbjo, da sistem ne bi kakorkoli škodoval socialnemu in gospodarskemu življenju ter mednarodnemu prometu. Organi so morali sploh ravnati tako, da niso ovirali in po nepotrebem zadrževali oseb (vključno tistih v vojaški starosti), ki so spoštovale zakonodajo.²¹

Nadzor je slonel na pregledovanju osebnih dokumentov in preverjanju vojaškega položaja moških med 17. in 36. letom starosti za prestrezanje tistih, ki niso razpolagali z ustreznimi dovolili za zapuščanje državnega ozemlja. Vojaški položaj je bilo mogoče izkazati s potnim listom ali drugo legitimacijo, veljavno za potovanje v tujino,²² z dokazilom o plačani vojaški taksi, s potrdilom o odpustu iz vojske oziroma deželne brambe, s potrdilom, da je oseba oproščena vojaških obveznosti ter z izkazom, iz katerega je bilo razvidno, da oseba ni državljan, oziroma, da je mlajša od 17 in starejša od 36 let. Obveznikom zakonodaja ni prepovedovala izhoda iz države, ampak je od njih zahtevala pravočasni odziv na predpisane naborniške in vojaške obveznosti. S 17. letom so mladeniči stopili v starost naborne dolžnosti, z 21. letom so morali naborniki pristopiti k naboru in v primeru potrditve vojaške sposobnosti so v istem letu za dobo dveh do štirih let oblekli vojaško suknjo (prezentna služba), v primeru nesposobnosti pa so bili službe oproščeni. V primeru, da so bili začasno odklonjeni, so morali nabor ponoviti v naslednjih dveh letih še drugič oziroma tretjič, preden so bili sprejeti ali dokončno izvrženi. Po odsluženju prezentne dolžnosti je vojaška obveznost terjala od rezervistov še udeležbo na treh do petih orožnih vajah. V celoti je vojaška obveznost trajala 12 let.²³

Obvezniki niso bili v prekršku in niso postali naborni oziroma vojaški ubežniki, s tem da so odhajali ali da so se nahajali v tujini, ampak s tem, da so zapuščali domovino ali se zadrževali v tujini z namenom, da se izognejo državljanski dolžnosti. Za

²¹ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 2132 MI, 19. 1. 1914.

²² To so bile delovne knjižice, poselske knjižice in knjižice dolge plovbe, v katere so organi vpisali dovoljenje za pot v tujino.

²³ France Goršič: Naborna dolžnost in Amerika. V: Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1911. Celovec 1910 (dalje Goršič, Naborna dolžnost in Amerika), str. 122–123; podrobno o zadevi Zakon, s katerim se uvaja novi vojni zakon od 5. 7. 1912, Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru, št. 128.

odhajanje so morali pridobiti potne legitimacije, ki so jih izdajala okrajna glavarstva z upoštevanjem predpisov in pristojnosti vojaških oblasti in občin, in to namensko za vsak izhod iz države. Veljava dokumenta je bila krajša od običajne in z uvedbo novega nadzornega sistema je bilo priporočeno, naj izseljenci pridobijo potne liste raje kot potna dovoljenja v delavskih, poselskih knjižicah ali knjižicah dolge plovbe.²⁴ Ker je bilo izseljevanje gospodarskega pomena za državo in posameznika, potnih dovoljenj niso izdajali samo na podlagi vojaških predpisov, ampak tudi upoštevajoč potrebe prosilca. Legitimacije so torej lahko pridobili tisti, pri katerih za trajanja odsotnosti ni bil predviden vpoklic k opravljanju vojaške dolžnosti, kot tudi tisti, pri katerih je bil predviden, a so obstajali tehtni gospodarski razlogi za iskanje pridobitnih priložnosti v tujini. Mladeniči od 17. leta dalje so tako lahko pridobili potne liste do nabora oziroma do začetka vojaškega služenja ali prvega vojaškega urjenja (erste militärische Ausbildung). Neaktivni obvezniki so, dokler niso opravili predzadnjih orožnih vaj, lahko pridobili potne dokumente do vsakih naslednjih vaj. Sezonskim izseljencem, ki so se vračali v teku leta in so lahko pravočasno izpolnili vojaške dolžnosti, so oblasti še bolj pomagale, enako osebam, ki so se v tujino podajale iz osebnih razlogov, zaradi trgovskih dejavnosti in zaradi študija. Po opravljenih predzadnjih orožnih vajah ni bilo načeloma več nobenih ovir za izdajo potnih dovoljenj.²⁵

Predpostavka za pridobitev potnega dovoljenja za tujino je seveda bila, da prosilec dosledno spoštuje vojaške obveznosti, če mu tega le ne prepreči bolezen ali kakšna druga zavora, neodvisna od njegove volje. Zato je bilo pomembno izkazovati zaupljivost in oblasti prepričati o pošteni nameri in obljubi pravočasne vrnitve. V ta namen so priporočali, naj prosilca k oblastem pospremi oče oziroma naj njegovo odkritosrčnost in dobronamernost potrdi župan ali druga zaupanja vredna oseba. Če prosilec ni užival zaupanja, so mu potno dovoljenje zavrnilo, ali pa mu ga izdali za krajše obdobje. V času ogroženosti, mobilizacije ali vojne pa je bilo takim osebam prepovedano izdati potna dovoljenja. Za kršitev vojaške obveznosti je bil torej merodajen ubežni naklep, ki je bil seveda neizpodbitno dokazan pri tistih, ki se niso vračali iz tujine na opravljanje državljanske dolžnosti brez ustreznega opravičila, in s tem, da so obveznika zasačili pri poskusu odhajanja brez dokumentov ali z neveljavnimi potnimi dokumenti.²⁶

Pregledovanje potnih dokumentov je z novim nadzornim sistemom terjalo več dela, tudi ker prej sezonskih izseljencev niso podrobneje pregledovali, in ker so organi morali natančneje preverjati istovetnost vojaško obveznih oseb, da ne bi odhajale s ponarejenimi dokumenti. Zato je moralo biti potno dovoljenje opremljeno s fotografijo. Sum o ponarejenosti je zadostoval za sodno obravnavo primera ali administrativno, če je šlo za pomanjkljivost v dokumentaciji. Da bi preverjanje dokumentov teklo čim hitreje in se ne bi podvajalo, so organi ob prvem pregledu v osebni doku-

²⁴ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913.

²⁵ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 16003 MI, 19. 4. 1914.

²⁶ Goršič, Naborna dolžnost in Amerika, str. 123; AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913.

ment nalepili poseben kolek oziroma pritisnili pečat. Ob naslednjih pregledih se tako tak dokument ni več preverjal.²⁷

Preprečevanje nedovoljenega zapuščanja državnega ozemlja vojaškim obveznikom je bilo torej eden od dveh smotrov novega kontrolnega sistema. Drugi, brez katerega ni bilo mogoče pričakovati pravega uspeha, je bilo nadzorovanje izseljenskega prometa z organizacijskega in gospodarskega vidika, se pravi delovanja ladijskih predstavništev, potovalnih agencij in drugih gospodarskih osebkov, ki so bili soudeleženi pri izseljenskih poslih. Kot so posebej poudarjali predstavniki dežel med pripravami na uvedbo poostrene nadzorne službe, so ti osebki vselej našli način, kako obiti kontrole na mejah. Izseljencem so priskrbeli ponarejene dokumente, jih preusmerjali stran od železniških prog, jih vozili z avtomobili in »fakarji« ali jih vodili peš preko nevarovanih mejnih območij. Ljudi so preoblekli v drugačna oblačila, da niso vzbujali pozornosti itd. Na jadranski obali so mnogi odhajali po morju. Predstavniki iz Dalmacije je zato predlagal, da bi s pomočjo ladijskega osebja poostriili nadzor tudi na ladjah. To je bilo mogoče doseči vsaj pri domačih in subvencioniranih družbah, medtem ko je bil nadzor na italijanskih povezavah med Italijo in Dalmacijo problematičen, ker avstrijskim organom ni bilo dovoljeno stopati na italijanske ladje, da bi preverjali avstrijske potnike in avstrijsko osebje, ki je na njih dobilo službo.²⁸ Mnogi so se namreč zaposlovali na tujih ladjah in v dogovorih z ladjarjem onstran oceana dezertirali. Na ta način so si plačali tudi izseljensko pot.²⁹

Bolj natančno so morale nadzorovati dogajanja tudi občinske uprave in žandarmerije. Vsi v sistem vključeni organi so zbirali informacije in vodili evidence o izseljenskem gibanju, poteh izseljenskih transportov, ladijskih družb in njihovih izpostavah, potovalnih agencijah in ilegalnih izseljenskih agentih. Vodili so seveda tudi statistiko delovanja kontrolnega sistema, ki so jo okrajna glavarstva in policijski organi pošiljali z mesečnimi poročili deželnim vladam in dunajski centrali.³⁰ Pred uvedbo sistema je bil na dunajski policijski direkciji osemdnevni informacijski tečaj za policijske organe, soudeležene v nadzorni službi.³¹

Sporni vidiki in sporni sadovi

Nadzorni sistem za zatiranje prekrškov zoper vojaško obveznost in ilegalno prehanje državne meje je stopil v veljavo 1. marca 1914. Sprva so načrtovali, da ga bodo uvedli že novembra 1913 z ukazom, ki ga je predvideval vojni zakon iz leta 1912 za

²⁷ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913; 2132 MI, 19. 1. 1914; 24167 MI, 22.6.1914.

²⁸ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, Stenographisches Protokoll, str. 11-23. Gl. tudi Riedl, Die Organisation der Auswanderung, str.77-81.

²⁹ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 20/321/III-14, 12. 3. 1915. O tej v Dalmaciji in Istri utečeni praksi podrobneje Grossutti, Via dall'Istria, str. 39, 44.

³⁰ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 12501 MI, 13. 11. 1913.

³¹ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 5845 MI, 13. 2. 1914.

primere, ko je bilo treba ohraniti integriteto vojaške moči države.³² Ker je taka oblika naletela na ustavnopravne pomisleke ministrstva za pravosodje, so ukrep uvedli z interno direktivo.³³ Vpeljava sistema je takoj povzročila zmedo in negotovost, saj se je razširila vest o omejitvi in celo prepovedi izseljevanja v vojaško obvezni starosti. Že med pripravami so mnogi člani delovne skupine opozarjali na možnost, da bo ukrep izzvenel kot sprememba obstoječega stanja. Izkušnje pa so tudi učile, da javnost ni poznala ali pravilno razumela, pod katerimi pogoji so se smeli vojaški obvezniki izseljevati. Ker nekateri vojaški predpisi niso bili objavljeni ali dovolj jasno razloženi, je negotovost vladala pri samih nižjih upravnih organih in pogosto so mladeniči v napačnem prepričanju, da ne smejo zapustiti države, ubirali ilegalne poti.³⁴ Da bi demantiralo napačne informacije in pomirilo prebivalstvo, ki je zaradi kriznih gospodarskih razmer računalo na možnost zaslužka v tujini, je notranje ministrstvo izdalo komunike, v katerem je javnosti pojasnjevalo, da ukrep ne spreminja obstoječih norm o vojaški dolžnosti in pravicah izseljevanja, temveč zasleduje njihovo dosledno spoštovanje. Komunike je vseboval tudi vse potrebne informacije pravnega značaja in birokratske postopke, povezane z izseljevanjem.³⁵ Krajevna upravna oblastva so ga razobesila na oglasnih deskah, zanj so zaprosili tudi mnogi župnijski uradi, objavili so ga tudi časopisi.³⁶ Hkrati je ministrstvo izdalo inštrukcijo okrajnim glavarstvom glede postopkov, ki jih morajo upoštevati pri izdajanju potnih dovoljenj izseljencem.³⁷

Poostreni nadzor je takoj obrodil sadove. Od okrajnih glavarstev in policijskih organov so prihajali sezname številnih aretiranih obveznikov, ki so jih predajali deželnim sodnim organom, ogrske državljane in bosansko-hercegove deželne pripadnike pa tamkajšnjim policijskim organom. S pomočjo krajevnih uprav je bila sestavljena tudi natančna evidenca poslovnih osebkov, ki so se ukvarjali z organizacijo izseljevanja na avstrijskem ozemlju in izven njegovih meja. Razkrili so njihovo nedovoljeno delovanje, propagandni material, korespondence z natančnimi navodili izseljencem za izogibanje kontrolam in najrazličnejšim načinom, s katerimi so jih agenturne organizacije spravljale iz države.³⁸ Razkritih je bilo tudi mnogo ilegalnih agentov, ki so delali za priznane in nekoncesionirane ladjarske družbe ter potovalne

³² 17. paragraf, 4. točka, 2. odstavek Zakona, s katerim se uvaja novi vojni zakon, od 5. 7. 1912, Državni zakonik za kraljevino in dežele, zastopane v državnem zboru, št. 128. Pravno podlago je nudil tudi Cesarski ukaz o uvedbi novega sistema potnih listov z dne 9. 2. 1857, Reichsgesetzblatt, št. 31 (AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 31054 MI, 16. 8. 1913).

³³ Chmelar, *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung*, str. 156.

³⁴ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, *Stenographisches Protokoll*, str. 11–23.

³⁵ Tudi o umestnosti tega pojasnjevalnega komunikeja so zlasti na območjih sezonskega izseljevanja vladali pomisleki. Razloge je lepo izrazilo tolminsko okrajno glavarstvo, ki je letno izdalo 1400 potnih listov izseljencem. Prekrškov v zvezi z vojaško dolžnostjo pa ni bilo, ker je hvala konstantnemu podučevanju tudi v najzakotnejših gorskih krajih vsakdo vedel, kaj vse potrebuje za pot v tujino. Od objave komunikeja so zato pričakovali negativne učinke, ker naj bi ga ljudje razumeli kot spreminjanje pravil (AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 3721/1-14, 15. 6. 1914).

³⁶ *Osservatore Triestino*, 7. 5. 1914, *Obbligo militare ed emigrazione*.

³⁷ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 16003 MI, 19.4.1914; 22293 MI, 10. 5. 1914.

³⁸ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 12915 MI, 18.4.1914.

biroje, ki so svoje posle opravljali iz tujine. Ob začetku vojne so nadzorno službo dodatno poostrili s prerazporeditvijo agentov na pomembnejša prehodna mesta in vzpostavitev štirih dodatnih nadzornih postaj na Češkem.³⁹

Hans Chmelar sodi, da je bil ukrep za poostreitev nadzora za preprečevanje uhanja vojaških obveznikov čista šikana pristašev zajeitve izseljevanja, ki so hoteli postaviti izseljenska gibanja pod nadzor države in jih uravnati v skladu s konservativnimi političnimi načeli in interesi.⁴⁰ Da je bil ukrep sporen in je razdvajal same vladne kroge, govori že to, da so ga namesto z ukazom iz politične oportunisti vpeljali z notranjo direktivo. Negativne odmeve in ostre reakcije pa je izzval tudi v parlamentu in v javnosti. Obsodilo ga je več poslancev in tirolski deželni zbor, ki so v svojih interpelacijah in pozivih vladi zahtevali večjo občutljivost za gospodarske potrebe prebivalstva in brezposelne, katerih obstoj je bil odvisen od dela na tujem.⁴¹ V prepričanju, da gre za polno omejitev izseljevanja za dvanajstletno trajanje vojaške obveznosti, je Arbeiter Zeitung, takoj ko je novica o ukrepu prišla v javnost, trdil, da si notranje ministrstvo samovoljno jemlje pravico omejevanja svobode državljanov, ki ga vojaška zakonodaja ne predvideva. Strinjal se je, da se kaznuje obveznika, ki se zoper zakon pregreši s tem, da se iz tujine ne vrne na izpolnjevanje državljanske dolžnosti. Kot absurdno pa je označil preprečevanje oziroma pogojevanje izhoda iz države ljudem z vojaškimi dovoljenji, tistim, ki izpolnijo triletno služenje v vojski in bi nato radi v tujino, ne zato, da bi pridobili drugo državljanstvo, pač pa v iskanju dela in kruha, ki ju v domovini ni. Država je s tem pokazala, da se za bedo svojih državljanov ne zmeni. Šlo ji je zgolj za zagotavljanje človeškega mesa in izkoriščevalne delovne sile militarizmu in kmečki veleposesti. Taka politika je bila po mnenju glasila avstrijskih socialdemokratov provokativna in javnemu redu nevarna tudi v primeru, da bi bila zakonita.⁴² Kot smo videli, ukrep ni spreminjal obstoječih norm in ni prepovedoval izseljevanja vojaških obveznikov. Poostreno preverjanje in izdajanje potnih dokumentov, pri čemer je igrala pomembno vlogo birokratska diskrecionanost, pa sta dejansko postavljala pod vprašaj načelo o polni svobodi izseljevanja.

Razporeditev mejnih kontrolnih postojank, opazovalnih postaj in premične kontrolne službe na železniških progah

Dežela	Mejne kontrolne postojanke	Opazovalne postojanke	Premična služba
Bukovina	Itzkany (železniška postaja)	Czernowitz (železniška postaja)	Czernowitz-Itzkany Hatna-Dorna-Watra
	Nowosielitza (železniška postaja)		
Galicija	Skala (železniška postaja)	Lemberg	Iwanie-Puste

³⁹ AST, Luogotenenza, Organisation der Überwachung, 8641 M.I., 25.7.1914.

⁴⁰ Chmelar, Höhepunkte der österreichischen Auswanderung, str. 156.

⁴¹ Prav tam, str. 159.

⁴² Arbeiter Zeitung (Wien), 11. 3. 1914, Ein Anschlag auf die Freizügigkeit. Die Regierung hebt das Staatsgundgesetz auf!

Dežela	Mejne kontrolne postojanke	Opazovalne postojanke	Premična služba
	Husiatyn (železniška postaja)	Krakow	Nadbrzezie-Dembica Nadbrzezie-Sobow- Rozwatos-Przeworsk
	Podwoloczyška (železniška postaja)	Kolomea	Krakow-Wadowice- Biala Krakow-Sucha- Saybusch-Biala
	Brody (železniška postaja)	Stanislau	Podgorce-Szewina- Oswiecim
	Stojanow	Tarnopol	
	Sokal	Przemysl	
	Uchrynov	Jaroslau	
	Belzec	Drohobycz	
	Majdan Sieniawski	Trzebinie	
	Nadbrzezie	Podgorce	
	Szczucin	Nowy Targ	
	Kocmyrcow	Muszyna	
	Szczakowa		
	Oswiecim		
Šlezija	Dzieditz		Dzieditz-Oderberg
	Bielitz		Bielitz-Friedek
	Oderberg		Oderberg- Schonbrunn
	Mäheisch-Ostrau		Troppau-Schönbrunn Troppau-Jägerndorf
	Troppau		
	Freiwaldau		
Moravska		Brno	
		Prerau	
Češka	Králíky	Praga	Praga-sever, Praga- severovzhod, Praga-severozahod, Praga-jug
	Meziměstí		
	Podmokly		
	Děčín		
	Cheb		
Zgornja Avstrija	Passau	Linz	Passau-Scharding
	Braunau		
Salzburg	Salzburg		

Dežela	Mejne kontrolne postojanke	Opazovalne postojanke	Premična služba
Tirol-Vorarlberg	Kufstein	Innsbruck	
	Feldkirch		
	Bregenz		
	Ala		
	Riva		
Primorje	Grigno		
	Trst	Gorica	
	Krmin		
	Cervignano		
Kranjska	Pulj		
		Ljubljana	Ljubljana-Beljak, Ljubljana-Kamnik, Ljubljana-Sv. Peter- Trst
Štajerska		Kamnik	Graz-Fehring
		Pragersko	
Koroška	Pontafel		
		Beljak	Beljak-Franzensfeste, Beljak-Schwarzach- St. Veith, Beljak- Gorica
Dalmacija	Zadar		
	Šibenik		
	Split		
	Dubrovnik		
	Gravosa		
	Kotor		
	Novigrad		
	Metković		
Spodnja Avstrija		Dunaj	Vse smeri

Alekselj Kalc

THE QUESTION OF ILLEGAL EMIGRATION OF MILITARY CONSCRIPTS IN AUSTRIA
ON THE EVE OF WORLD WAR I

S U M M A R Y

The article describes the stringent police measures implemented in Austria on 1 March 1914 in order to prevent the illegal emigration of military conscripts. These measures were implemented after long-term efforts to regulate the issue of emigration and its many aspects. The military circles were most concerned with the increasingly frequent absence of military conscripts. This phenomenon was related to the illegal emigration of the military conscripts, moving abroad without the necessary permits. Furthermore, men fit for military duty who emigrated legally frequently remained abroad longer than they were allowed to, thus avoiding conscription and military service. This issue had been a topic of the political discussions for a long time. However, in 1913 the situation with regard to the responsibility of the shipping companies for the illegal emigration of military conscripts became more serious.

Unlike the old system of control, which was quite lenient, the new system was not limited to supervising the state borders. Instead it was based on three control authorities: the control stations at the state border crossings; control stations at the railway and other nodes of the emigrant transport within the state; and the field service, carrying out the checks during the railway transport. The control system was headed by the Vienna Police Directorate, and included – besides the police – the customs administration and railway personnel.

The control services targeted the emigrants between 17 and 36 years of age, who had to prove, with proper documents, that they had either been excused from military service, that they had already carried out their duties, or that they had not yet carried out their duties but had acquired a permit for emigration under certain conditions. As it was, the new legislation did not prohibit emigration. However, the emigrants had to promptly observe the prescribed conscription and military duties. The new system imposed much more work on the police and all other personnel that took part in it, but it allowed for a more efficient interception of the military conscripts who attempted to emigrate illegally. These men were then turned over to the judicial authorities. The stricter supervision of shipping and other companies, involved in emigration, contributed to this as well.

The new control system resulted in considerable confusion due to the spreading opinion that it introduced additional restrictions and even prohibited the emigration of military conscripts. In order to deny these rumours and appease the population, which counted on the possibility of earning an income abroad due to the economic crisis at the time, the Ministry of the Interior released a communiqué explaining that the measure did not change the existing norms with regard to the military duty and rights to emigration, but rather enforced their stricter observance. Nevertheless the measure gave rise to second thoughts within the government itself and underwent several parliamentary interpellations. Various political groups denounced the stricter control as a breach of the constitutional principle of the freedom of emigration. The loudest protests were voiced by the ranks of the social democrats, who reproached the state and the conservative forces striving to stem the tide of emigration with being careless in their attitude towards the economic needs of the population.

The article is based on the documentary dossier from the archive collection of the Government in Trieste about the introduction and effects of the stricter system of emigration control.